

---

# KRISTLIKU ASKEESI JA MUNKLUSE UURINGUTEST TARTU ÜLIKOOLIS ENNE ARTHUR VÕÖBUST JA TEMA KAASAJAL

---

Marju Lepajõe

## SISSEJUHATUS

2009. aastal tähistas Tartu ülikooli usuteaduskond oma kahe *alumnus*’e, kahe erakordse õpetlase Uku Masingu (1909–1985) ja Arthur Võõbuse (1909–1988) 100. sünniaastapäeva. Nende mõlema suurus ja teaduslik originaalsus nii Eesti kui maailma mõõtkavas on täiesti otseselt seotud nende tavatu keelelise eruditsiooniga. Uku Masingu puhul on see haaramatu<sup>1</sup>, Arthur Võõbuse ja süüria keele puhul esmapilgul haaratav. Ent Võõbuse pärandisse süvenedes kasvab haaramatuks süüria käsikirjade hulk ja sisu ning kogu vanem süüriakeelne kirjasõna, mida tema valdab

<sup>1</sup> Parema puudumisel kirjeldatakse seda haaramatust enamasti lihtsalt avatud loendina, näit Arne Hiob: „Ta [s.o Masing] tundis kümneid keeli. Tõlkis heebrea, etioopia, süüria, araabia, kopti, pärsia, jaapani, havai, kreeka, ladina, itaalia, prantsuse, saksa, inglise jmt keelest ning jidišist ja sanskritist” („Masing, Uku” (A. Hiob) – *Eesti teaduse biograafiline leksikon*, 2 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005), 556). Mida täpsemalt võiksid hõlmata väljendid „kümneid” ning „jmt”, avab mõnevõrra Kalle Kasemaa: „Masing püüdis tegelda võimalikult paljude keeltega [minu sõnendus – M. L.]” ning nimetab lisaks Hiobi mainitutele polüneesia keeli, indiaani keeli, tiibeti keelt, Siberi rahvaste keeli, soome-ugri keeli, kaukaasia keeli, piibli-aramea ja akadi keelt (Kalle Kasemaa, „Uku Masing semitistina” – *Keel ja Kirjandus*, 11 (1995), 721–732). Ei saa välistada, et kõige kohasem oleks Masingu keeltevaldamist määratleda sümbolarvu 72 kaudu, nii nagu seda mõisteti antiigis ja keskajal – n-ö tervikut haarava struktuurarvuna, mis hõlmab kõikide keel- ja meelkondade põhistruktuurid (kontseptsiooni kohta vt: Arno Borst, *Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, Bd. I: Fundamente und Aufbau (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1995)).

vabalt.<sup>2</sup> Et mõista ja hinnata mõlema teoloogi pärandit, tuleks läbi käia sama keerukas kujunemistee, saavutada sama kompetents, mistõttu n-ö objektiivne hindamine võib kahjuks osutuda saavutamatuks<sup>3</sup>. Siiski on võimalik sellest olukorrast vähemalt õppida: 1) kui oluline on nii humanitaarteaduste kui ka teoloogia arengus keeleline eruditsioon: sest see on alati seotud teistsuguse mõtlemissüsteemiga, võimalusega uuteks mõttesuundadeks, seoste mõistmiseks ja probleemide nägemiseks, pakudes mõõtkava, mis näitab väga selgelt teadmatuse määra, ent avab kohe ka perspektiivid<sup>4</sup>; teoloogia seisukohalt peitub keeltes lisaks veel immanentne oikumeenika, sest eri osaduskondadele ühine teoloogilise mõtte substants on eeskätt heebrea-, kreeka- ja ladinakeelsetes allikates; 2) kui oluline on sellest lähtuvalt, et teatavaid keeli õpetataks ülikoolis katkematult, ja et just seda pidevat, katkematut õpetamist peaks ülikool võimaldama igal juhul, ka siis, kui „tundidest osavõtjaid on paar-kolm”<sup>5</sup>, nagu Vööbuse puhul.

Siinne artikkel keskendub Arthur Vööbuse kujunemisele. Vööbus pani ühe Tartu ülikooli usuteaduskonnas pakutud suhteliselt tavapärase võimaluse – õppida süüria keelt – väga märkimisväärsel viisil vilja kandma. Keeleoskus aga oli vaid vahend, ehkki kõige olulisem vahend, tema peamise uurimisobjektini jõudmisel, mistõttu esitatakse järgnevalt uuritav küsimus laiemalt: mil määral võis soodustada tollane usuteaduskond, selle õppejõud, akadeemiline õhkkond ja uurimuslikud huvid Arthur Vööbuse uurimuslike huvide teket ja teostamist, mis puutub askeesi ja munk-

<sup>2</sup> Mahte laseb aimata juba nende käsikirjade hulk, mis Vööbus tegi kättesaadavaks kui v a h e t u n t u d v o i t u n d m a t u d Idamaade kultuuriloolised allikad: *The Institute for Syriac Manuscript Studies* Chicagos säilitab Vööbuse pildistatuna ligi 120 000 lehekülge käsikirju (Amar **Annus**, „Saateks” – Arthur Vööbus, *Kummargil käsikirjade kohal*. Koost A. Annus. Eesti mõttelugu, 86 (Tartu: Ilmamaa, 2009), 400).

<sup>3</sup> Suutmatust haarata teoreetilist tervikut ei võta siiski võimalust väidelda üksikküsimustes ja metodoloogias. Masingu puhul võiks probleemide hulk, milles temaga on vaieldud, kui erinevates teadusvaldkondades ja kui pika aja jooksul, anda omaette väga huvitava uurimuse. Vööbuse puhul esitab varasema kriitika põhisuundi kokkuvõtlikult Toomas **Paul**, „Vööbuse fenomen” – *Keel ja Kirjandus*, 11 (2009), 863–867. Teadusloo seisukohalt ongi märkimisväärne, et kumbki autor ei ole seni ühegi järgneva põlvkonna lugejat jätnud ü k s k õ i k s e k s .

<sup>4</sup> Väga ilmeka dokumendina võiks neid protsesse illustreerida Uku Masingu kirjutis „Ärkamine keeltele” rmt-s: Uku **Masing**, *Meil on lootust*. Koost Hando Runnel, Urmas Tõnisson. Eesti mõttelugu, 19 (Tartu: Ilmamaa, 1998), 362–370.

<sup>5</sup> Annus, „Saateks”, 397.

lusesse üldse kui tema põhilisse uurimisobjekti?

Küsimus ei ole tähtsusetu, kuigi Vööbuse eluloo esitamisel (mahust sõltumata) puudutatakse seda seost tavaliselt minimaalselt.<sup>6</sup> Heal juhul nimetatakse, et ta õppis juba magistriõpingute ajal Uku Masingu juures süvendatult süüria ja araabia keelt<sup>7</sup>, ent millist akadeemilist liini pidi, millest õpetajast või distsipliinist ajendatuna tekkis ja süvenes huvi munkluse kui tema põhiuurimisvaldkonna vastu, seda pole peetud vajalikuks jälgida. Kaudsete tõdemuste põhjal eluloolistes materjalides võib oletada, et see on prof Olaf Silla isiksuse ja loengute mõju, aga otsest ütlust Vööbuselt endalt pole õnnestunud siinkirjutajal leida. Vastupidi: trükiallika-tes osutatakse, et Vööbus jõudis süüria munkluse problemaatilise uurituse nägemiseni iseseisvalt<sup>8</sup>, ning pigem rõhutatakse, et mingeid tingimusi tema huviobjekti uurimiseks Tartus ei olnud ja ta pidi need ise oma vahenditega looma.<sup>9</sup> Ka Vööbus ise meenutab küll enda kirjutistes, et Tartu ülikooli usuteaduskond enne II maailmasõda oli erakordselt hea akadeemilise atmosfääriga<sup>10</sup> ning peaaegu kõik õppejõud olid äärmiselt inspiratiivsed (mis on tema jaoks ilmselt kõige olulisem omadus ülikooli õppejõu juures), ent jätab samas mulje, et askeesi ja munkluse uuringutes oli ta ihuüksi (kui välja arvata üks märkus Siegfried Aaslava uurimistöö kohta<sup>11</sup>).

<sup>6</sup> Mõistetavatel põhjustel on Vööbuse elukäiku ja teadustöid olnud Eestis võimalik tutvustada alles Nõukogude okupatsiooni lõppedes, vt näit Kalle **Kasemaa**, „Arthur Vööbus” – *Sõnumitooja. Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi infoleht*, 11–12 (juuni 1989), 1 jj; Toomas **Paul**, „Arthur Vööbus +” – *Looming*, 1 (1989), 133 jj; Toomas **Paul**, „Eestimaalt orientalistika tippmeheks” – *Horisont*, 7 (1990), 22–24. Raja taga on mahuka elulooraamatu koostanud Karl **Raudsepp**, *Arthur Vööbus 1909–1988*. EELK Usuteadusliku Instituudi väljaanne, III (Toronto: OMA Press, 1990) [229 lk]. Väga kompaktselt eluloolise ülevaate esitab Annus, „Saateks”, 397–403.

<sup>7</sup> Annus, „Saateks”, 397.

<sup>8</sup> Raudsepp, *Arthur Vööbus 1909–1988*, 60.

<sup>9</sup> Ta oli sunnitud tarviliku erialakirjanduse ise muretsema (Tartu ülikooli raamatukogu fondid on süroloogilise teadustöö jaoks äärmiselt haledad). 1930. aastate lõpuks olid tal olemas kõigi süüriakeelsete tekstide publikatsioonid ja muu talle tarvilik kirjandus, välja arvatud kolm raamatut, mida tal ei õnnestunud hankida (vt Kasemaa, „Arthur Vööbus”).

<sup>10</sup> „Happy and blissful scholarly atmosphere.” – Arthur **Vööbus**, *The Department of Theology at the University of Tartu: Its Life and Work, Martyrdom and Annihilation: A Chapter of Contemporary Church History in Estonia*. Papers of the Estonian Theological Society in Exile, 14 (Stockholm: ETSE, 1963), 7.

<sup>11</sup> Vööbus, *The Department of Theology at the University of Tartu*, 53. Vrd ka: Arthur **Vööbus**, *Studies in the History of the Estonian People*, VIII: The University of Tartu: Rôle and Accomplishment. Papers of the Estonian Theological Society in Exile, 37 (Stockholm: ETSE, 1982).

Lühidalt öeldes: Võõbuse kui süroloogi biograafiat esitavad nii uurijad kui ka tema ise suhteliselt hermeetilise nähtusena, mille ainus dünaamiline kese on uurija ise. Teatud mõttes see kindlasti nii ongi, sest uurimustlike huvide teket on ju väga raske seletada – see seletus peabki paiknema inimeses endas. Ent Võõbuse puhul ei lase olukorraga nõustuda ja probleemi rahulikult kõrvale jätta: 1) aeg ja teoreetilised traditsioonid, milles ta oma uurimisobjektini jõudis; 2) hulk samast valdkonnast ja samal perioodil koostatud TÜ usuteaduskonna väitekirju ülikooli raamatukogus.

## MONASTILISED UURINGUD LUTERLIKUS TEADUSKONNAS?

Teaduskonna osa on huvitav probleem, sest sellel on teoreetiline külg. Varasema teadusliku traditsiooni taustal ei ole sugugi enesestmõistetav, et sisult luterlikus teaduskonnas uuritakse askeesi ja munklust ning et ühe XX sajandi luterliku teaduskonna säravamaid õisi on süroloog. Kuigi usu-teaduskonna ajalugu kahe maailmasõja vahel on viimasel ajal intensiivselt, isegi massiivselt uuritud (R. Altnurme, U. Nõmmik, P. Rohtmets jt), ei ole sellele vastuolule seni tähelepanu juhitud.

See vastandus juurdub Martin Lutheris endas vaid osaliselt. Tema suhe munklusega on komplitseeritud eituste ja jaatuste põimumine.<sup>12</sup> Väljapoole paistavad neist ennekõike eitused tema elukäigus ja programmilistes kirjutistes, teoloogias kesksamalt õigeksmõistuõpetuses. On ilmne, et kirjeldades kiriku ja kooli allakäiku enda kaasaja munkluse kaudu, saavutab Lutheri spetsiifiline keelekasutus erilise lopsakuse. Pii-sab, kui meenutada sisult h a r i d u s programmilist läkitust „An die Rats-herrn aller Städte deutsches Lands, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen“ („Saksamaa kõigi linnade raehärradele, et nad kristlikke koole asutaksid ja ülal peaksid“, 1524).<sup>13</sup> Läkituse väljendid on peaaegu unustamatud ja veenavad, et sõim on haridusprogrammide kõige loomulikum element: kloostrid on muutunud kuradi kantsideks ja on

<sup>12</sup> Lühikest, kuid terviklikku ülevaadet neist põimumistest vt Ulrich **Köpf**, „Mönchtum“ – *Luther Handbuch*. Hg. Albrecht Beutel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2005), 50–57.

<sup>13</sup> Martin **Luther**, „An die Rats-herrn aller Städte deutsches Lands, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen. 1524“ – *Luthers Werke in Auswahl*, Bd. 2. Hg. Otto Clemen (Berlin: Walter de Gruyter, 1950), 442–464.

„ynn eynen andern verdampfen brauch verkeret“<sup>14</sup>; õpetajad, kes seal on, „viel Doctores / Predicadores / Magistros / Pfaffen / vnd Müniche / das ist / grosse / grobe / fette esel“<sup>15</sup>, ei ole õpetanud midagi head, vaid on teinud veel pimedamaks ja rumalamaks ning on tasuks ära söönud kõik meie vara, kogunud kloostritesse „des drecks vnd mistes yhrer vnflctigen gifftigen bücher“<sup>16</sup>, kõik nurgad on täis seda sisutihjade *catholicon*’ide, floristide, modernistide, neetud munkade ja sofistide sõnnikut.<sup>17</sup> Ainult häbiväärset patuelu elatakse seal.<sup>18</sup> Inimesed on muutunud loomadeks ja loomuliku mõistuse täiesti kaotanud<sup>19</sup> jne, jne.

Ent üks asi on kaasaeg ja teine asi munklus kui nähtus üldse. Lutheri kirjutis „De votis monasticis iudicium“ („Otsustus mungavannete kohta”, 1521)<sup>20</sup> väljendab selgelt, et see, mis on talle munkluses vastuvõetamatu, on mungavanne (kuulekus, vaesus, neitsilikkus) ja usk, et õigeksmõistu võiks pälvida tegudega, kitsamalt askeesiga. Mis puutub aga algse s e munklusesse, eriti näiteks pärimuse järgi esimesse tõelisse munk, pühasse Antoniusse, siis Antoniuuse eluviis on Lutheri silmis sügavaimas mõttes evangeelne, ta elab *iuxta formam Evangelii*, ta on vaba, *liber*, tema reegel on Kristuse reegel, *Christi regula*, tema printsiip on *sola fide*.<sup>21</sup> Sama puhtalt järgisid hiljem Lutheri arvates oma eluviisis evangeeliumi Assisi Franciscus ja Clairvaux’ Bernard, kellest viimane on Lutheri teoloogiat sügavalt mõjutanud.<sup>22</sup> Philipp Melanchthon kaitseb varasemat munklust samal moel.<sup>23</sup>

<sup>14</sup> „äraspidisel tarvitusel ühel teisel neetud viisil” (sks). – *Ibid.*, 459.

<sup>15</sup> „hulk doktoreid, jutlustajaid, magistreid, pappe ja munki, s.t suuri, labaseid, pakse eesleid” (sks). – *Ibid.*, 461.

<sup>16</sup> „oma roojaste, mürgiste raamatute sitta ja sõnnikut” (sks). – *Ibid.*, 462.

<sup>17</sup> *Ibid.*, 463.

<sup>18</sup> *Ibid.*, 445.

<sup>19</sup> *Ibid.*, 451.

<sup>20</sup> Martin Luther, „De votis monasticis iudicium. 1521” – *Luthers Werke in Auswahl*, Bd. 2. Hg. Otto Clemen (Berlin: Walter de Gruyter, 1950), 188–298.

<sup>21</sup> *Ibid.*, 194.

<sup>22</sup> *Ibid.*, *passim*. Luther lisab: „Qualis autem Bernhardus fuit, tales fuisse necesse est omnes religiosos sanctos et pios” („Sellised nagu Bernard pidid paratamatult olema kõik pühakud ja vagad usklikud”) – *ibid.*, 221; „fatemur et nos, uirginitatem esse rem maximam” („ka meie tunnistame, et neitsilikkus on ülim”) – *ibid.*, 232. Bernard’i mõju kohta vt Köpf, „Mönchtum”, 56.

<sup>23</sup> Karl Heussi, *Der Ursprung des Mönchtums* (Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1936), 2.

Lutheri suhtumise eitav pool – et munklus on eluvorm, mis ei ole Jumala poolt rajatud, *genus vitae, quod a Deo institutum non est*, ja sellisena vääriks pigem ignoreerimist – kujuneb printsipiiks aegamööda hiljem, vastanduses katoliiklusega. XVIII sajandil, valgustusajastul, ei kohta askeetilist ja monastilist kirjandust protestantismi mõttevaras enam kuigi sageli.<sup>24</sup> Kui munkluse üle üldse arutletakse, siis kui kummalise eluvormi üle, mille on tekitanud kliima, süüria-egiptuse temperament ja tagakiusamised, põgenemine maksude eest, aga see ei ole vastuvõetav kristliku eluvormina, sest ei juurduvat mingil moel kristlikus õpetuses.<sup>25</sup> Nii juhatatakse sisse lühikese munkluse alaosa August Neander oma mahukas kristliku religiooni ja kirikuloo 6-köitelises käsiraamatus „Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche” (kokku 11 osas), mida kasutati õpikuna ka Tartu ülikoolis<sup>26</sup>: munklus on mingi üldisem psühholoogiline fenomen, mis lihtsalt sarnaneb terapeutidega Egiptuses, esseenidega Palestiinas ja eluvormidega budismis – sarnased kliimaatilised tingimused kujundavad sarnast meelsust.<sup>27</sup>

## XIX SAJANDI TARTU ÜLIKOOLI USUTEADUSKONNAS

Ei ole midagi imestada, et XIX sajandil Tartu ülikoolis askeesi ja munklust ei uuritud, vähemalt mitte kraaditöodes. Kraaditööde kirjutamine üldse ei paistnud tekitavat entusiasmi. Bibliograafia järgi otsustades<sup>28</sup> kaitsti usuteaduskonnas nn keiserlikul perioodil, 110 aasta jooksul (1802–1918), üksnes 37 teaduskraadi, mis teeb täpselt 0,33 kraadi aastas. Esimene kristliku askeesiga seotud uurimus on valminud alles 1878. aastal: Nathanael Bonwetschi magistratöö Tertullianusest (90 lk)<sup>29</sup>, millele järgnes kolm

<sup>24</sup> *Ibid.*, 4.

<sup>25</sup> *Ibid.*, 6.

<sup>26</sup> Martin **Hallik**, Olaf-Mihkel **Klaassen**, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient: Eesti-Oriendi kultuurisuhete üldisel taustal* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2002), 53.

<sup>27</sup> August **Neander**, *Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche*, Bd. II, Abth. 2 (Hamburg: Friedrich Pertes, 1829), 487.

<sup>28</sup> E[dgar] **Oissar**, *Tartu ülikoolis kaitstud väitekirjad 1802–1918: bibliograafia* (Tartu: TRÜ teaduslik raamatukogu, 1973).

<sup>29</sup> Vt Oissar, nr 16: Bonwetsch, G. Nathanael, *Die Schriften Tertullians nach der Zeit ihrer Abfassung untersucht* (Bonn: Georgi, 1878).

aastat hiljem tema doktoriväitekiri montanismi ajaloost (141 lk)<sup>30</sup>. Pärast kraadi kaitsmist oli Bonwetsch kümme aastat Tartu ülikooli ajaloolise usuteaduse professor ning alates 1891 professor Göttingeni ülikoolis. On märkimisväärne, et ta tegeles elu lõpuni askeesi teoreetiliste põhjendustega patristilises teoloogias, eeskätt Olympose Methodiosega.<sup>31</sup>

Tekitab küsimus, millega siis usuteaduskonnas tegeldi, kui kraadidega ei tegeldud. Uurimused loovad pildi ideoloogiliselt ja majanduslikult küll rahutust, ent teoreetilises plaanis dünaamilisest elust.<sup>32</sup> Eemalt vaadates paistab esmalt silma, et see, millega usuteaduskonnas tegeldi, pidi olema mõtestatud ja meeldiv, vähemalt üliõpilase seisukohalt – muidu ei kuuks arvata Tartu ülikoolis õppimise aja rekord usuteaduskonna üliõpilasele. Nimelt õppis Poolast pärit Edward Heinrich Tartus kõigepealt teoloogiat 24 aastat (1860–1884), siis pidas mõned aastad vahet ning seejärel õppis kaheksa aastat poliitökonoomiat otsa, veetes ülikooli matriklis kokku 38 aastat.<sup>33</sup>

Võib järeldada, et akadeemiline õhkkond pidi ilmselt tööpoolest olema vaba inimese vääriline, suunatud eelkõige isiksuse igakülgsele arendamisele, „akadeemilise autonoomia musterkuju“<sup>34</sup>. Uurimused, mis analüüsivad õppetöö konkreetset sisu, üksnes toetavad seda järeldust.<sup>35</sup> Tollases ülikoolis oleks tõesti õppida tahtnud, sest prioriteet õpingutes paistab olevat akadeemiline sisu, vundament, mitte kiire tulemus.

See prioriteet on vältimatult seotud keelte õppimisega. On tähele-

<sup>30</sup> Vt Oissar, nr. 18: Bonwetsch, G. Nathanael, *Zur Geschichte des Montanismus. Die Geschichtsquellen. Das Wesen des Montanismus* (Dorpat: Schnakenburg, 1881).

<sup>31</sup> Biograafiat vt „Bonwetsch, Gottlieb Nathanael” (L. Raid) – *Eesti teaduse biograafiline leksikon*, 1 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000), 155; „Bonwetsch, Gottlieb Nathanael” (E. Mühlenberg) – *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 4., völlig neu bearb. Aufl., Bd. 1 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1998), 1691.

<sup>32</sup> Vt üldisemaid ülevaateid: Urmas **Petti**, „Kakssada aastat Tartu ülikooli usuteaduskonda” – *Mille anni sicut dies hesternae...: studia in honorem Kalle Kasemaa*. Eds. Marju Lepajõe, Andres Gross (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003), 290–299; Heinrich **Wittram**, „Luterlikud jooned Dorpati/Tartu Ülikooli Usuteaduskonnas 1840–1918, ülevaadena aastani 1940” – *Estland, Lettland und westliches Christentum: Estnisch-Deutsche Beiträge zur Baltischen Kirchengeschichte*. Hrsg. Siret Rutiku, Reinhart Staats (Kiel: Friedrich Wittig Verlag, 1998), 187–201.

<sup>33</sup> Arkadiusz **Janicki**, „Poola üliõpilased Tartu ülikoolis (1802–1918)” – *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (116/117) (2002), 265–280, siin 266.

<sup>34</sup> *Ibid.*, 265.

<sup>35</sup> Vt näit Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*.

panuväärne, kui suur osa oli keelte õppimisel XIX sajandi Tartu usuteaduskonna õppekavades. Vähemasti Vene impeeriumis eristus Tartu ülikool sellega teistest kõrgkoolidest.<sup>36</sup> Lisaks heebrea keelele õpetati araabia, süüria ja piibli-arama keelt, periooditi pärsia, etioopia, kopti jm keeli, kusjuures suures mahus ja kogu sajandi vältel. See spetsiifiline tendents algas eksegeetika ja idakeelte professori Johann Wilhelm Friedrich Hezeliga (õppejõud 1802–1820) ja kujuneski omapäraks.<sup>37</sup> Raske on kujutleda inimest, kes ei tahaks õppida sellises usuteaduskonnas, kus araabia keelt õpitakse kaasaja suurima arabisti Antoine Isaac Silvestre de Sacy' mahuka õpiku ja lugemiku järgi, millest viimane on kolmes köites, kokku üle 2200 lk<sup>38</sup>? Hiljem võeti õpikuks Georg Heinrich August Ewaldi poole väiksema mahuga araabia keele grammatika (kaks köidet, kokku üle 740 lk), ent ka see köidab kohe.<sup>39</sup> Kes ei tahaks õppida süüria keelt Georg Wilhelm Kirschi krestomaatiast, mille juurde kuuluv õppesõnastik on ligi 600 lk<sup>40</sup>? Keda jätaks ükskõikseks Heinrich Friedrich Wilhelm Geseniuse heebrea keele 908-leheküljeline õppevahend<sup>41</sup>?

Mõistagi oli nende õpikute kasutamise ja loengute kuulamise eelduseks juba gümnaasiumis omandatud ladina ja kreeka keel. Totaalne filoloogia, millisena kirjeldatud haridus ilmneb, ei ole siiski üksnes ühe inimliku võime ja huvi lõputu arendamine, vaid on põhimõttelise tähtsusega just nimelt luterliku teoloogia studiumis.

<sup>36</sup> *Ibid.*, 38.

<sup>37</sup> *Ibid.*, 54–57. Hezeli 86 teadustööst võib eksegeesi valdkonda liigitada 17, põhiosa moodustasid keeleteaduslikud uurimused – Martin **Hallik**, „Tartu ülikooli orientalistide asendist teadusmaailmas 19. sajandil” – *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (116/117) (2002), 61; vrd ka: Urmas **Petti**, „Keiserliku Tartu Ülikooli usuteaduskonna esimesed professorid” – *Ajalooline Ajakiri*, 1/2 (116/117) (2002), 127–132.

<sup>38</sup> Antoine Isaac **Silvestre de Sacy**, *Grammaire Arabe* (Paris: L’Imprimerie Impériale, 1810); Antoine Isaac **Silvestre de Sacy**, *Chrestomathie Arabe*, t. I–III (Paris: L’Imprimerie Royale, 1826–1827). Vrd Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 63.

<sup>39</sup> Georg Heinrich August **Ewald**, *Grammatica critica linguae Arabicae*, vol. I–II (Lipsiae: Hahn, 1831–1833). Vrd Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 66.

<sup>40</sup> Georgius Guilielmus **Kirsch**, *Chrestomathia Syriaca cum lexico*, I–II (Lipsiae: Cnobloch, 1832–1836). Vrd Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 63.

<sup>41</sup> Wilhelm **Gesenius**, *Ausführliches grammatisch-kritisches Lehrgebäude der hebräischen Sprache* (Leipzig: Fr. Chr. W. Vogel, 1817). Vrd Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 60.



## LUTHER VANADEST KEELTEST JUTLUSTAJA ETTEVALMISTUSES

Martin Luther väljendub väga selgelt, et keelteoskus peab olema jutlustaja ettevalmistuse vältimatu osa (ta peab küll silmas heebrea, kreeka ja ladina keelt). Juba mainitud haridusprogrammilises kirjutises „Saksamaa kõigi linnade raehärradele” juhib ta tähelepanu, kui oluline on see, et evangeelium on inimeste juurde tulnud erinevate keelte kaudu.<sup>42</sup> Jutlustaja peab õppima heebrea, kreeka ja ladina keelt, et õppida Jumala sõna selle kõige puhtamal kujul ja arendada enda otsustusvõimet. Vähene keelteoskus on kahetsusväärne isegi kirikuisade puhul (näit Augustinus), kes eksivad piibli seletamisel, kui ei ole piisavat keeleoskust ja puhtaid tekste, „nad kobavad nagu pimedad seinad”.<sup>43</sup> Kes oskab algkeeli, ei sõltu eksinutest – tema usk on puhtam.<sup>44</sup> Kui jutlustaja oskab keeli, „siis on tema kõnel värskus ja jõud [---] ja usk on alati uus. [---] Ta on otsekui puu, mis on istutatud veeojade äärde [---] ja mille lehed ei närtsi” (Ps 1:3); kui aga keeli ei osata, on jutlus „väsitav, tüütav ja kukutakse maha”.<sup>45</sup> Kui me keeli ei tunne, häbistab see meie usku, kuid mitte ainult: „Kus vanad keeled ei püsi, seal käib lõpuks alla ka evangeelium.”<sup>46</sup>

Seega võib intensiivset keelte õppimist Tartu usuteaduskonnas teatud mõõndustega näha kui äärmustesse kalduvat luterlust. Arthur Vööbuse huvide seisukohalt on aga tähelepanuväärne, et süüria keele (ka dialektide) õppimine oli teoloogia *curriculum*'i enesestmõistetav koostisosa kogu sajandi, alates Hezeli suurejoonelisest algusest. Seevastu askeesi ja munkluse uuringutega saab – pärast Bonwetschi – seostada, küll pisut teisest aspektist, üksnes Karl Konrad Grassi, kes oli eksegeetika dotsent a-st 1895 ja on jäädvustanud ennast alaliseks teaduslukku mahuka uurimusega (üle 1700 lk) vene sektidest<sup>47</sup>. Kaudselt seonduvad teemaga mitmed

<sup>42</sup> Luther, „An die Ratsherrn aller Städte deutsches Lands”, 450.

<sup>43</sup> *Ibid.*, 453.

<sup>44</sup> *Ibid.*, 452.

<sup>45</sup> *Ibid.*, 455.

<sup>46</sup> *Ibid.*, 452.

<sup>47</sup> K. K. Grassi „Die russischen Sekten” (I–II) ilmus peaaegu üheaegselt ning täpselt samas trükilaos nii Tartus kui ka Leipzigis: Tartus ülikooli toimetiste sarjas *Ученыя записки Императорскаго Юрьевского университета* vihkudena 1905–1914, Leipzigis J. C. Hinrichi kirjastuses 1907–1914. Põhjalikumalt vt Alar Laats, „Karl Konrad

ajaloo-keeleteaduskonna tööd: Mihhail Krašeninnikovi tekstieditsioon Ankara püha Basileiose kannatusloost (1907; koos sissejuhatusega 48 lk);<sup>48</sup> Hrisanf Loparevi magistritöö VIII–IX sajandi kreeka hagiograafiast (1914; 568 lk)<sup>49</sup>; Pjotr Jakovenko uurimus Chiose Uue kloostri ürikutest (1917; koos eessõnaga 103 lk)<sup>50</sup>. Ootamatu huvi pöördumine Bütsantsi (ja vene) ainese poole on mõistetavalt ülikooli venestamise järellainetus, mis tõi ometi kaasa väljapaistvaid saavutusi.<sup>51</sup>

## RAHVUSÜLIKOOLI I PERIOOD 1919–1940

Pärast I maailmasõda ja suuri poliitilisi muudatusi tuleb pidada õnnestumiseks juba sedagi, et usuteaduskond taas üldse avati ja et säilis kõige olulisem hoiak – osata keeli. Ennekõike kandis seda edasi oma suurejoonelisel moel Vana Testamendi ja semi keelte professor Alexander von Bulmerincq<sup>52</sup>. Mõningatel andmetel oskas ta üle 40 keele.<sup>53</sup> „Prof. A. von Bulmerincqi juures aastast 1926 õppides semiitide keeli ning ühtaegu ladina ja kreeka keelt, meel paratamatult avanes ja mõistus vabanes,” kir-

---

Grass jumalinimeste uurijana” – *Eesti teoloogilise mõtlemise ajaloo: sissejuhatavaid märkusi ja apokrüüfe*. Koost Riho Altnurme (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006), 58–71. Biograafiat vt „Grass, Karl Konrad” (L. Raid) – *Eesti teaduse biograafiline leksikon*, 1 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000), 302 jj.

<sup>48</sup> „Ioannis Hagioelitae De passione Sancti Basilii presbyteri Ancyrani narratio.” Edidit Michael Krascheninnikov – *Ученые записки Императорскаго Юрьевского университета*, год 15, nr. 6 (1907).

<sup>49</sup> Oissar, nr 225: **Лопарев**, Хр. М. *Греческие жития святых VIII и IX веков. Опыт научной классификации памятников агиографии с обзором их с точки зрения исторической и историко-литературной*, ч. I: *Современные жития*. Петроград: Тип. Имп. Акад. наук, 1914. Kraad omistatud 1915.

<sup>50</sup> **P. A. Jakovenko**, „Изследования в области византийских грамот. Грамоты Нового монастыря на острове Хиосе” – *Ученые записки Юрьевского университета*, год 25, nr. 6 (1917).

<sup>51</sup> Terviklikku ülevaadet teemast vt Anne **Lill**, „University of Tartu and Byzantine studies (the end of the 19th and the beginning of the 20th century)” – *Byzantino-Nordica 2004*. Eds. Ivo Volt, Janika Päll. Acta Societatis Morgensternianae, II (Tartu: Tartu University Press, 2005), 120–135.

<sup>52</sup> Biograafiat vt „Bulmerincq, Alexander Michael Carl von” (L. Raid) – *Eesti teaduse biograafiline leksikon*, 1 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000), 171; vrd Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 72–75.

<sup>53</sup> Hallik, Klaassen, *Keiserlik Tartu Ülikool (1802–1918) ja Orient*, 74.

jutab Uku Masing.<sup>54</sup> Bulmerincq oli rahvusülikooli avamise ajaks olnud usuteaduskonna õppejõud vaheaegadega 24 aastat, seni õpetanud araabia, heebrea, piibli-aramea ning mõistagi süüria keelt, mida ta nüüd ka edasi õpetas, koos ladina ja kreeka keelega, milleks varem tõenäoliselt vajadust ei olnud.

Suhtumine keelte õppimisse püsis traditsioonilisena, kuid selge muudatus on rahvusülikooli esimese 20 aasta jooksul nähtav suhtumises askeesi- ja munkluseuuringutesse: selles valdkonnas kaitsti kraaditöid rohkem kui kogu keiserliku ülikooli perioodil. 37 magistritööst<sup>55</sup> seitse olid seotud otsesemalt või kaudsemalt askeesi ja munklusega. Artikli raamid võimaldavad neist igauht järgnevalt iseloomustada vaid paari sõnaga.

1. Et märterlus on oluline teema monastilise teoloogia kujunemise seisukohalt, siis võib kaudes seoses esimesena nimetada juba **Olaf Silla** saksa-keelset magistritööd a-st 1920 „Ristiusu veretunnistus kõige vanemal ajal, arvesse võttes tagakiusamise õiguslist alust” (184 lk).<sup>56</sup> Töö on saksa keeles, sest see oli sisuliselt valmis juba enne I maailmasõda, ent oli senini kaitsmata, sest vahepeal oli nõutud töö tõlkimist vene keelde ning hilisemates murrangutes oli väitekirja osi kaduma läinud.<sup>57</sup> Kuigi Sild läheneb uuritavale probleemile ennekõike juriidiliselt, on üldise valdkonna valik suurema mõjuga kui ühe töö puhul tavaliselt, sest Sild oli kogu esimese iseseisvusaja ajaloolise usuteaduse professor (1920–1940) ning täitis korduvalt dekaani kohustusi.<sup>58</sup>

<sup>54</sup> Masing, „Ärkamine keeltele”, 364.

<sup>55</sup> Lembit Raidil on arvestatud 36 magistriks promoveerunut (Lembit **Raid**, *Tartu ülikooli usuteaduskond 1632–1940: teatmik* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1995), 66). Sisse ei ole arvatud Aleksander Jürissoni, kellele kraad küll omistati 30. augustil 1940, nagu näitab märges magistritööl (TÜ raamatukogu, Diss. Tart. 281740, I vihik, l. [1]), ent tõenäoliselt jäi usuteaduskonna sulgemise tõttu ülikooli valitsuses kinnitamata. Siinses artiklis on Jürisson sisse arvatud.

<sup>56</sup> Olaf **Sild**, *Das altchristliche Martyrium in Berücksichtigung der rechtlichen Grundlage der Christenverfolgung* (Dorpat: Ed. Bergmann, 1920). Silla magistrikraad loeti 1930. aastal võrdseks uue süsteemi doktorikraadiga – vt Riho **Altnurme**, „Olaf Sild Tartu ülikooli usuteaduskonnas” – *Mille anni sicut dies hesterna...: studia in honorem Kalle Kasemaa*. Eds. Marju Lepajõe, Andres Gross (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003), 300–313, siin 302.

<sup>57</sup> Sild, *Das altchristliche Martyrium*, 5.

<sup>58</sup> Vt Altnurme, „Olaf Sild Tartu ülikooli usuteaduskonnas”; põhjalikum analüüsi Silla magistritööst vt Riho **Altnurme**, „Olaf Sild kirikuloolasena” – *Eesti teoloogilise mõtle-*

2. Otseselt käsitleb kristliku askeesi ajalugu **Johannes [Traugott] Jürgensoni** töö „Askeetilise elu aade Athanasiose „Εἰς βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου” järele”<sup>59</sup> (110 lehte käsikirjas, kolmes vihuses), kirjutatud aastal 1926 auhinnatöök, pälvinud I auhinna, mille järel on Jürgensonile antud magistriraad 1927.

Uurimus on impressiivselt detailne süvenemine Athanasiose teksti, mida on võimaldanud suurepärase kreeka keele oskus. Püütakse välja selgitada askeesi algset sisu püha Antoniuse eluloo näitel ning Antoniuse askeesi võrreldakse hilisema askeesiteooria seisukohtadega. Muljet avaldab ka põhjendatud väitlus Adolf von Harnacki uurimusega „Das Mönchtum, seine Ideale und seine Geschichte” (esmatrükk 1880), mis oli sellal üks viiest põhiautoriteedist saksakeelses erialakirjanduses (1921 ilmus juba 8.–10. väljaanne). Põhjalik allikatundmine võimaldab mitmel puhul Harnacki seisukohti isegi ümber lükata. Jürgensoni töö näitab häid eeldusi tegelemiseks varakristliku teoloogia ja kirikulooga ning iseseisvat mõtlemist.

Jürgenson (1903–1933) oli mõisavalitseja poeg ja lõpetanud Tallinna Toomkooli, kust tema hea kreeka keele oskus tõenäoliselt pärit oli. Pärast teoloogiaõpinguid (1922–1927) ja kraadi kaitsmist töötas Jürgenson õpetajana Vigalas ja Kirblas, ent surm viis ta juba 30-aastaselt.<sup>60</sup>

3. Kõige otsesemalt käsitleb kristlikku askeesi **Siegfried Aaslava** saksa-keelne magistriritöö „Uus Testament ja askees, I osa” (1928; 174 lehte masinakirjas).<sup>61</sup> Töö on erakordselt nauditav mitmel põhjusel: 1) magistrant on nii süstemaatiline mõtleja, et ta tegelikult selles köites Uue Testamendini peaaegu ei jõuagi, vaid arutleb, mida üldse uurida, ning loob askeesi mõiste ümber peaaegu täiusliku, võiks öelda hegelliku süsteemi

---

*mise ajaloost: sissejuhatavaid märkusi ja apokrüüfe.* Koost R. Altnurme (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006), 84–97, siin 87 jj.

<sup>59</sup> Käsikiri TÜ raamatukogus: Auhinnatöö 370 285 (1–3).

<sup>60</sup> *Album academicum universitatis Tartuensis 1918–1944*, II: Tartu ülikooli 1919–1929 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 1–10191. Koost Lauri Lindström jt (Tartu: Tartu Ülikool; Eesti Ajalooarhiiv; Eesti Teadusfond, 1994), nr 3274; vt ka: [http://www.eelk.ee/~elulood/jyrgenson\\_johannes.html](http://www.eelk.ee/~elulood/jyrgenson_johannes.html) 2. märts 2010.

<sup>61</sup> Siegfried Aaslava, *Das Neue Testament und die Askese*, I: Voraussetzungen betreffend das Problem, den Gegenstand und die Aufgabe (Tartu, 1928; XXVI+148 S.). Käsikiri TÜ raamatukogus: Diss. Tart. 271 857.

(ainuüksi töö sisukord on 10 lk)<sup>62</sup>; 2) magistrant näitab suurepäraselt keelteoskust: lisaks saksa- ja venekeelsele kirjandusele analüüsitakse prantsus- ja ingliskeelset kirjandust, mis sel perioodil ei ole sage, ning suudab teemaga siduda isegi Schopenhaueri; 3) eriti iseloomulik autori stiilile on töö üks lõppjäreldotsi: selleks et uurida Uues Testamendis kõiki askeetilisi jooni, oleks vaja uurida Uues Testamendis ka kõiki mitteaskeetilisi jooni.<sup>63</sup> Töö oleks kindlasti väärinud raamatuks vormimist.

Aaslavale oli teema soovitanud prof K. K. Grass, kes oli aga kahjuks aasta enne väitekirja esitamist surnud.<sup>64</sup> Aaslavale endale ei antud olla liiga kaua õppejõud: alustanud 1931. aastal õppeülesannete täitjana Uue Testamendi ainetes, valiti ta professoriks 1940, enne teaduskonna sulgemist. 1946 ta arreteeriti ja mõisteti kümneks aastaks sunnitööle. Tulnud tagasi hävitatud tervisega, suri Aaslava 1957. aastal Tartus.<sup>65</sup>

4. Kaudselt on askeesi teemaga seotud **Aleksander Ossipowi** eestikeelne magistritöö „Kristlik pastor püha Johannes Kuldsuu kirjelduse järgi. (Kaasaegsete paralleelidega.)” (1935; 350 lehte käsitsi kirjutatud, kolmes vihus).<sup>66</sup> Autorile, kelle põhihuvi on praktiline hingehoid ja pastorite mentaliteedi parandamine<sup>67</sup>, on teema soovitanud praktilise usuteaduse prof J. Köpp, ent vaimne juhendaja on olnud pigem prof V. Martinson. Töö on kirjutatud erakordse kirega ning allikate põhjal: läbi on töötatud kõik Johannes Chrysostomose mahukad teemakohased tekstid, kuigi ilmselt on neid loetud pigem vene tõlkes, mida näitavad vigaselt ümber kirjutatud kreeka sõnad. Uurimus ei ole kuigi süstemaatiline, hargnedes vastavalt küsimustele, mis loomulikult moel tekivad inimesel, kes astub preestriametisse. Kõik vastused leiab autor Chrysostomoselt. Ossipow ei väsi

<sup>62</sup> Veel kümmekond lehekülge enne töö lõppu teatab autor taas: „Jäeb üle veel täpsustada ülesandeid, mis tuleb lahendada enne, kui asuda askeesi ja Uue Testamendi suhete käsitlemise juurde” (*ibid.*, 133).

<sup>63</sup> *Ibid.*, 148.

<sup>64</sup> *Ibid.*, I.

<sup>65</sup> Biograafiat vt „Aaslava, Siegfried Johannes” (L. Raid) – *Eesti teaduse biograafiline leksikon*, 1 (Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2000), 22.

<sup>66</sup> Käsikiri TÜ raamatukogus: Diss. Tart. 272 041.

<sup>67</sup> „Kuipalju pastoreid, väsides nagu kala vastu jääd lüües, paremate elutingimuste otsimisel, on leidnud unustuse viinas, ja alla läinud, mitte ainult kuni pastori vaid inimese õige kuju kaotamiseni” (*ibid.*, 124; ortograafia muutmata).

loomast seoseid kaasajaga, näiteks kritiseerimast kino, spordi ja ajakirjanduse kahjulikku mõju.<sup>68</sup>

Ossipow (1911–?)<sup>69</sup> oli emigreerunud Eestisse Nõukogude Venemaalt ning olnud maailmavaatelt varem materialist, mis kõik peegeldub kohati väga mahlakas keelepruugis.<sup>70</sup> Pärast sõda sai temast vastavatud Lenini vaimuliku akadeemia ja vaimuliku seminari Vana Testamendi ja religioonide ajaloo professor ja prorektor, kuid kümme aastat hiljem pöördus ta taas ateismi ja ütles õigeusu kirikust lahti, avaldades ühtlasi ajakirjanduses vastava avaliku kirja (1959) ja pikema raamatu (1960).<sup>71</sup>

5. Kaudselt on askeesi teemaga seotud **Lembit Tedderi** „Kuidas Justinus Veretunnistaja kujutab ja kirjeldab oma teostes Jeesus Kristust?” (1937; 240 lehte käsitsi kirjutatud).<sup>72</sup> Töö on põhjalik süstemaatiline uurimus, väljapaistev, sest Justinuse tekstid on läbi töötatud originaalis ning sekundaarkirjandus on samuti esinduslik – 50 nimetust ning mitte ainult saksa, vaid ka prantsuse ja hollandi keeles. Hinnangud on silmapaistvalt iseseisvad. Uurimus oleks väärinud arendamist raamatuks.

Tedder (1913–1954) oli ülikooli tulnud Tallinna Reaalgümnaasiumist, kus tema hea keeleoskus pidi alguse saama.<sup>73</sup> A-st 1939 Juuru kogu-

<sup>68</sup> Kino – „kõige hullem eksitaja,” seal on „hingetu elu, mis tekitab kibedat kadedust” (*ibid.*, 265); sport – „sääli hinge pole, sääli valitseb keha. Hinge asendab isesugune mõistete kompleks, isesugune aumõiste koodeks, mis on kaugel ära kristlikust”, „tugeva õiguse, võitja uhkus, muskliste kompleks” (*ibid.*, 267); ajakirjandus – „levitab prostitutsiooni” (*ibid.*).

<sup>69</sup> Varasemaid biograafilisi andmeid vt *Album academicum universitatis Tartuensis 1918–1944*, III: Tartu ülikooli 1929–1944 immatrikuleeritud üliõpilased. Matriklinumbrid 10192–19954. Koost Lauri Lindström jt (Tartu: Tartu Ülikool; Eesti Ajalooarhiiv; Eesti Teadusfond, 1994), nr 11290.

<sup>70</sup> „Sõitsin Eestisse Nõukogude Venemaalt kaugeltki mitte religioosse inimesena ja alles mitme aasta järel, tegeledes loodusloo ning vene literatuuriga, jõudsin religioossete küsimuste juure. Nae just see, et ma enne omi õpinguid teoloogia alal ja ka hiljem olen viitnud palju aega muude asjadega ning ühtlasi huvi mu oma, vene, rahva vastu, on mind sundinud tutvuma ümbritseva elu mitmesuguste külgedega ja vaatama selliseisse urkaisse, kuhu ei ulata iga inimese, ja eriti pastori, pilk” (Ossipow, *Kristlik pastor püha Johannes Kuldsuu kirjelduse järgi*, 1).

<sup>71</sup> Endiselt haaravas stiilis kirjutatud raamat on tõlgitud ka eesti keelde: Aleksander Ossipow, *Tee vaimesse vabadusele* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1961).

<sup>72</sup> Käsikiri TÜ raamatukogus: Diss. Tart. 273 858.

<sup>73</sup> Biograafilisi andmeid vt *Album academicum universitatis Tartuensis 1918–1944*, III, nr 12910; [http://www.eelk.ee/~elulood/tedder\\_lembit.html](http://www.eelk.ee/~elulood/tedder_lembit.html) 2. märts 2010.

duse ja a-st 1947 Tallinna Kaarli koguduse õpetajana õppis ta pärast sõda 1945–1949 veel Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas ajalugu ning oli 1948. a-st kuni oma varase surmani konsistooriumi assessor ja EELK peapiiskopi alaline asetäitja.

6. Otseselt käsitleb kristlikku askeesi **Edvald Õunapuu (Aunapuu)** magistritöö „Askeesi põhjendamine Pühale Kirjale” (samuti 1937; 260 lehte käsitsi kirjutatud).<sup>74</sup> Teema on talle juhatanud õigeusu prof Vassili Martinson. Kohe töö algul juhib autor tähelepanu, et „askeesi ja müstika teemad on viimastel aastakümnetel ikka sagedasemad” ning huvi askeesi vastu tuntakse ka psühholoogias ja ajaloos.<sup>75</sup> Kuigi Õunapuu teema katub Aaslava teemaga kümmekond aastat varasemast ajast, on tema uurimus siiski hoopis teisiti üles ehitatud. Ta ei lähtu askeesi välisest vormist nagu Aaslava, vaid püüab selle tuletada pärispatust ning vana ja uue inimese vastandusest, leides põhitoe Pauluse kirjadest. Õunapuu kreeka keele oskus on märkimisväärne: ta on ilmselt originaalis lugenud Eirenaiost, Clemens Alexandrinust, Origenest, Athanasiosist jne. Metoodiliselt on uudne, kuidas ta kõrvutab uuemat saksa erialakirjandust vene käsitlustega, mille hulk avaldab muljet. Valik on teadlik, sest autor rõhutab ise: vene uurimused on väga tähtsad, aga neid ei tunta.<sup>76</sup> Õunapuul olid head eeldused teemaga jätkamiseks.

Milliseks kujunes Õunapuu (1909–?) hilisem elukäik pärast suhteliselt pikki teoloogiaõpinguid, mida ta oli alustanud 1926, siinkirjutajal andmed puuduvad. Raamatukogude kataloogides määratletakse ta „harduskirjanikuks”.

7. Viimane magistritöö, mis usuteaduskonnas selles valdkonnas enne sulgemist koostada jõuti, käsitleb otseselt kristliku askeesiteooria kujunemist ning on ühtlasi väljapaistvaim: **Aleksander Jürissoni** „Basilius Suur, tema isik, tegevus ja usuteaduslikke vaateid” (1940, valminud mais ühe riigikorra ajal, kraad omistatud usuteaduskonnalt augustis teise riigi-

<sup>74</sup> Käsikiri TÜ raamatukogus: Diss. Tart. 274 003.

<sup>75</sup> *Ibid.*, 1. Tõenäoliselt on sama tähelepanekuga seotud ka juhendaja prof Martinsoni mitmed väljaandud eesti keeles, vt näit: Aleksei **Kljutšarev**, *Kristliku asketismi vaimust ja tähendusest*. Toim V. Martinson. Apostliku õigeusu teaduse kirjavara, 3 (Tartu: [s.n.], 1936), ja selle eessõna.

<sup>76</sup> Õunapuu, *Askeesi põhjendamine Pühale Kirjale*, 7.

korra ajal ning võimalik, et jäänud kinnitamata; 423 lehte käsitsi kirjutatud, neljas vihus).<sup>77</sup> Püha Basileiose pärand ei ole väike, hõlmates näit J.-P. Migne'i väljaantud seerias „*Patrologiae cursus completus. Series Graeca*” neli mahukat köidet, ent Jürisson on hämmastaval moel suutnud need detailselt originaalis läbi töötada kuni kirjavahetuseni välja, demonstree-rides suurepäraselt kreeka keele oskust. Uurimus on kantud soovist esitada võimalikult kogu asjassepuutuv allikmaterjal, mistõttu sekundaarkirjan- dus (põhiliselt saksakeelne) on jäetud tagaplaanile. Jürissoni käsitlusest oleks saanud kindlasti kujundada monograafia, millel oleks olnud rahvus- vahelist kõlapinda.

Jürisson (1913–1990) oli ülikooli tulnud Saaremaa Ühisgümnaasiumist.<sup>78</sup> Ta emigreerus sõja ajal Saksamaa kaudu Ameerikasse, kus oli Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku ülempreester. Suri New Yorgis. Kas ta hiljem Basileiose teemal midagi avaldas, siinkirjutajal andmeid ei ole.

## KOKKUVÕTTEKS

Eelneva põhjal võib väita, et askeesi ja munkluse uuringud ei olnud rahvusülikooli I perioodil, Arthur Võõbuse kujunemisperioodil, haruldased. Kas seitse magistritööd on palju või vähe, on vaieldav. XIX sajandi Tartu kraaditööde seisukohalt on seda väga palju, sest varem polnud valdkonda peaaegu uuritudki. Ilmne on, et huvi teema vastu süvenes ülikooli nn keiserliku perioodi lõpupoole ja intensiivistus alates 1930. aastate keskpaigast. Valdkonda uuriti viiendikus kraaditöödest. Mis on selle süveneva huvi põhjus ja kas siin võib näha midagi, mida võiks nimetada paradigmaatiliseks muutuseks, vajab omaette uurimist ja võrdlemist arengutega Saksamaal.

Peaaegu kõik väitekirjad (peale Aaslava) keskenduvad allikatele, nende detailanalüüsile ja vastava tervikpildi loomisele, s.t tugevale vundamendi loomisele, mitte niivõrd väitlemisele kaasaja autoriteetidega. Meetod on sama mis Võõbuse hilisemas doktoritöös. Head eeldused patrooloogiliseks uurimistööks, sh kõige olulisema instrumendi – keele –

<sup>77</sup> Käsikiri TÜ raamatukogus: Diss Tart. 281 740.

<sup>78</sup> Biograafilisi andmeid vt *Album academicum universitatis Tartuensis 1918–1944*, III, nr 13905.



valdamine, on peaaegu kõigil autoritel, mida võib pidada nii ülikooli XIX sajandi spetsiifilise traditsiooni jätkuks kui ka Eesti sõjaeelsete gümnaasiumide hea hariduse viljaks. Lisandub dissertantide täiesti ilmne sügav isiklik huvi valdkonna vastu. Võib väita, et Tartu ülikooli usuteaduskonnas oleks see valdkond olnud perspektiivikas, just tugeva vundamendi ja huvi tõttu, ent paraku lõikas II maailmasõda selle arengu läbi.

Erinevalt Võõbusest on teistes töödes keskendunud n-ö kanooniliste autorite hoolikale ülelugemisele. Sellist lähenemisviisi vajab patroloogia kui teadus, vajab seda pidevalt ja mitte väikses mahus, ent konkreetsele uurijale jätab see vähem võimalusi anda oma originaalne panus teadusesse. Võõbus suutis kaks olemasolevat distsipliini ühendada, pannes süüria keele õpingud, mida seni rakendati põhiliselt piiblikesegeesis, teenima askeesi ja munkluse ajaloo uurimist. Ent tuge selleks ebatraditsiooniliseks lähenemisviisiks, sünteesiks pakkus Tartu ülikooli tollane usuteaduskond talle siiski põhimõttelisel moel, vähemalt tagantjärele vaadates.